

Nová kubánská družstva

Desetiletí po rozpadu Sovětského svazu vedla mnohé socialisty nejen ke snaze obnovit staré principy a myšlenky, ale i k přehodnocení samotných základů socialismu, jak se historicky vyvíjel. Zejména státně-centrický, na stát soustředěný model toho, co bývalo nazýváno „aktuálně existující socialismus“, je široce přehodnocován. Vyžaduje skutečný socialismus centrálně plánovanou ekonomiku, hierarchicky kontrolovanou a řízenou státem? Nebo se soustředí na posilování „sdružených výrobců“? Je bezprostředním úkolem socialismu rozvíjet výrobní síly nebo rozvoj lidských bytostí? Je v socialismu místo pro trhy? Je státní vlastnictví jedinou nebo nejvyšší formou socialistického vlastnictví? A co pracujícími vlastněná a vedená družstva?

Projekt budování socialismu jedenadvacátého století je významně spjatý s Bolívarskou revolucí zesnulého Huga Cháveze, ale nové, svěží odpovědi na tyto otázky lze také hledat na Kubě, v Mexiku i jinde. Ačkoli se jejich podmínky široce liší, tyto současné socialistické iniciativy mají určité společné hodnoty: posílení občanské společnosti, demokratickou spoluúčasť, decentralizaci, spolupráci a lidský rozvoj.

Chci se pokusit pochopit tyto snahy jako společenskou funkci. Historici dlouho zdokumentovali způsoby, jakými kapitalismus zpočátku čerpal ze společně vlastněných zdrojů - proces, jenž trvá dosud, jak zdůrazňuje David Harvey i jiní.¹⁾ Budování socialistické společnosti a ekonomiky si představují jako zvrát tohoto procesu spravovaného demokratickou komunitou, jako regeneraci společného - to je všech zdrojů, jež přispívají k rozvoji lidstva.²⁾ To zahrnuje nejen lesy a pole z dob před příchodem kapitalismu, ale také systémy vzdělávání a zdravotní péče, parky a ulice, vodní rozvody a společně sdílenou kulturu, znalosti a výrobní zdroje společnosti.³⁾

Kapitalismus se snaží tyto i další zdroje přehradit, privatizovat je a dělat z nich zboží. Od energetických zařízení přes vzdělání až k půdě v rukou veřejnosti a k technickým inovacím je vše v éře rozbujeleho neoliberalismu viděno jako čestná hra kapitálu.⁴⁾ Všeobecně je výstavba socialismu proces zespolečnění takových zdrojů, jejich vrácení do rukou všech. Společenské je to, co nás vzájemně spojuje: zespolečnit instituci je vytvarovat ji a nasměrovat pro společné dobro.⁵⁾ Zespolečnění institucí znamená potvrdit je coby naše společně sdílené bohatství, volně dostupné a prospěšné všem. Je to přechod k tomu, co lze nazvat komunismem. (Autor použil výraz „**commonism**“, nikoli „**communism**“!; *pozn. překl.*)

Ale samotné společné vlastnictví nestačí. Jak můžeme zajistit, že společné bude demokraticky spravováno? Demokracie závisí na kolektivním zastoupení, jež na oplátku vyžaduje kolektivní identitu.⁶⁾ Čili prostí občané se musí identifikovat coby společenství sdílející zdroj, a tím se cítí zavázání k tomu, aby jej náležitě spravovali. Jsem přesvědčený, že vhodným vzorem k tomuto demokratickému řízení mnoha forem společenského vlastnictví je právě družstvo.

Dnes, jak se kubánská revoluce vzdaluje od centrálně řízeného státního socialismu minulého století, se její předáci snaží zespolečnit své instituce novým způsobem. Ačkoli v 60. letech (minulého století) nová kubánská vláda získala společenské zdroje od kapitalistů zpět, nezespolečnila je úplně. Místo toho stát vstoupil coby zástupce společnosti, což způsobilo, že lidé byli zbaveni aktivní spoluúčasti.⁷⁾ Autoritářský stát poskytl všeobecnou bezplatnou zdravotní péči a vzdělání a spolu s tím i jistotu zaměstnání, a na oplátku lidé dali státu

loajalitu. Ale zůstali pasivními účastníky, spíše než protagonisty v účastnické demokracii, s formováním vlastního osudu. Výsledkem bylo, že od konce 20. století hrozilo oslabování spíše občanské společnosti než státu.

Teď kubánský stát přenáší moc na úroveň místních samospráv a do družstev. Ačkoli většina majetku zůstává v rukou státu, tam, kde je to možné, je jeho správa přesouvána na ty, kdo jej mají aktuálně v držení. S řízením takto odděleným od vlastnictví je provozování malých podniků vkládáno do rukou pracovních kolektivů. V souladu s principem subsidiarity má být každodenní rozhodování činěno na nižších úrovních, s podporou nebo dozorem z vyšší úrovně tam, kde je to nutné. Těmito reformami kubánský stát obnovuje demokracii ze základů společnosti zdola nahoru, a vytvořená státní moc zřizuje ústavní moc občanské společnosti.⁸⁾

Jestli výstavba socialismu představuje postupné znovu-nabývání zdrojů, jež po právu patří společnosti, zpět od kapitálu, v případě Kuby jsou tyto zdroje získávány zpět od státu, s jeho aktivní pomocí. Nejostřeji to lze vidět v přestavbě státních podniků jako restaurací, továren, dopravních služeb a stavebních firem na družstva. Podniky, jež od roku 1968 provozovala vláda, jsou teď předávány jejich bývalým státním zaměstnancům a jsou řízeny dělnickými vlastníky těchto podniků. Jako takové už nejsou kontrolovány státem přes některé ministerstvo. Místo toho, coby nezávislé společenské podniky, samy zodpovídají za své zisky a ztráty. Po zaplacení nákladů a daní a vkladu do rezervního fondu jsou zisky rozdělovány mezi členy družstva. Počáteční studie ukázaly, že průměrné příjmy lidem pracujícím v družstvech vzrostly troj- až sedminásobně.⁹⁾

Družstvo lze tudíž chápat coby druh pracovního společenství.¹⁰⁾ Je to rovnoměrné rozdělení práce mezi skupinu pracovníků, kteří poté vědomě směřují své úsilí na statky a cíle, jež společně sdílejí mezi sebou i s větší komunitou. Družstva živí společenskou osobnost: každodenní pracovní život jednotlivce je založen na kolegiálních společenských vztazích a na etice solidarity. Spoluúčast při kolektivním rozhodování podporuje praxi společenské zodpovědnosti. Zájem jednotlivce je spjatý se společným. Tím se rozvíjí společenské bytí, nebo, jak napsal Marx, „rodová bytost“ jedince. Družstva zespolečenšťují nejen práci, ale i pracujícího. Družstva jsou malé školy socialismu.

Ale ke společenskému zapojení pracujících do samosprávných družstev nedochází automaticky. Je to postupný proces poznávání, zvláště když se družstvo přemění ze státního podniku, předtím charakterizovaného hierarchickými vztahy mezi pracujícími a vedením. Soustavné vzdělávání je potřebné k oproštění se od dlouhotrvajících zvyků. Například když jsem navštívil dříve státem provozovanou dílnu uprostřed Havany, kde šili košile *guayabera* a šaty, volená šéfká nazvala své spolupracovníky „moji dělníci“, i přesto, že jim na pravidelných měsíčních schůzích se fakticky zpovídá. Staré zvyky jsou hluboce zakořeněné, a ukázalo se, že pro ni byla hlavní změna podle nového modelu to, že už nemusela svá rozhodnutí objasňovat nadřízeným a teď má určitou samostatnost. Proto vede kubánský Filozofický institut pravidelná školení pro nová družstva, kde učí členy i vedoucí pracovníky praxi demokratické samosprávy.

Příznivější je situace v nových družstvech, která vznikají takřkajíc na zelené louce. Od začátku se tu snáze utvářejí společenské vztahy, pochopení, že pracovníci jsou tu sjednoceni společným úsilím. Jedním z takových družstev je restaurace El Biky. Úředně schválena v únoru 2014, byla zorganizována malou partou, jež si pronajala od státu budovu v centrální Havaně, nedaleko univerzity. Během renovace zařízení (zaplacené státem podporovanou půjčkou) se k nim brzy přidali další coby vědomí členové samosprávného podniku. Byla otevřena v listopadu 2015. Teď má dvě stovky členů, kteří společně pracují v dobře obsluhované restauraci, baru a obchodě s pečivem, kde členové odpracují polovinu času, a přesto přinesou domů víc peněz, než mají ti, kteří pracují ve státní firmě.

V posledních dvou letech jsem vedl delegace ze Střediska globální spravedlnosti (Center for Global Justice), které navštívily devět nových městských družstev, jež byla na Kubě založena. Zkoumali jsme dopravní družstvo, jež provozuje autobusy, nábytkářské družstvo, stavební družstvo a několik restaurací. Byly otevřeny stovky dalších takových městských družstev a vytvořily životaschopnou část nastupujícího nestátního ekonomického sektoru. Navíc tu existují malé soukromé podniky v osobních službách (např. salony krásy) a v pohostinství, sloužící turistům (restaurace a nájemní pokoje). Družstva nabízejí socialistickou alternativu státním zaměstnancům i těm, kteří pracují pod šéfem v soukromém podniku.

Kubánské zemědělství dlouho záviselo na družstvech, ale teprve v prosinci 2012 Národní shromáždění povolilo městská družstva, na pokusném základě. Ačkoli se přijetí všeobecného zákona o družstevnictví očekávalo už v roce 2016, dochází k tomu později. Kubánské vedení, vnitřně rozdělené kvůli těmto i dalším reformám, bylo opatrné v rozšiřování družstevnického experimentu. Mnoha pracovníkům bývá řečeno, že mají být připraveni na založení družstva, ale musí čekat na to, až k nim dorazí úředníci.

Mezitím rychle roste soukromé podnikání. V téměř dvou stovkách ekonomických pododvětví teď Kubánci mohou provozovat samostatnou výdělečnou činnost neboli *cuentapropista*, a soukromé podniky mohou zaměstnávat námezdní dělníky, také mylně nazývané *cuentapropistas*. V zásadě to jsou maloburžoazní podniky - ještě ne kapitalistické, protože zůstávají malé a sami majitelé v nich pracují také. Politické směrnice se snaží vyhybat se akumulaci soukromého bohatství a brání této rodící se maloburžoazii stát se velkoburžoazií. I když to zatím není kapitalistická třída, ale svou podstatou už zřetelně není socialistická. Malé soukromé podniky až příliš často nepečují o socialistické uvědomění, ale o úzký individualismus drobného obchodníka. Jak podotkl Raul Castro ve zprávě na 7. sjezdu strany: „Maloburžoazní ideologie [je] charakterizována individualismem, sobectvím, honbou za ziskem, všedností a zesilováním spotřebního způsobu života.“¹¹⁾ S účinnými omezeními, zdaněním a kontrolou může být maloburžoazie slučitelná se socialismem, ale socialistická není.

Družstva naopak představují socialismus v činnosti v každodenním životě pracujících a jejich komunit. Má-li být společenský řád dlouhodobě udržitelný, musí být zakoreněný v morálním kodexu, v lidském charakteru. Sdílené hodnoty a pocity lidí musí být shodné s jejich institucemi. V delším období družstva přispívají k této socialistické hegemonii.¹²⁾ Socialismus vyžaduje nejen socialistický stát, ale i socialistického člověka, a družstva takové lidi vychovávají.

Když prezident Obama přijímal novou politiku vůči Kubě, snažil se napomáhat rozvoji soukromého podnikání na Kubě, odlišnému, než je družstevnictví.¹³⁾ Zda bude prezident Trump v těchto snahách o podkopávání kubánského socialismu zevnitř pokračovat, se uvidí. Kubánské vedení je vůči korumpujícímu vlivu nespoutaného soukromého sektoru v každém případě ostražitě.

Prosazování družstev v životaplné socialistické občanské společnosti je silnou ochranou proti vznikajícímu kapitalismu. Soukromému podnikání bude bráněno v přílišném růstu pomocí progresivního zdanění a celní politiky, a kdyby soukromé podnikání dosáhlo určitého rozsahu, dalo by se přeměnit na družstevní tak, že všichni zaměstnanci budou mít svůj podíl na zisku a na rozhodování. Toho by se dalo dosáhnout s použitím radikální verze švédského proslulého Meidnerova plánu, z něhož by část zisků šla do dělnického fondu, představujícího nestrannost v podnikání. Během let se tak pracující mohou stát vlastníky a podnik družstvem. Je naděje, že nějak takto mohou být dokonce i větší soukromé podniky zespolečenšeny.

V soukromém sektoru musí být vyvinut a uplatňován nový regulační režim. Zároveň může Kuba agresivně prosazovat socialistický družstevní sektor. Současně by tak uvolnila

produktivní sílu družstevnických pracovních sil, zvýšila životní úroveň a živila kolektivní uvědomění, nezbytné k výstavbě socialismu.

Poznámky

1. David Harvey, *The New Imperialism* (Oxford University Press, 2003), 137–82.
2. George Caffentzis, “Divisions in the Commons”, in Cliff DuRand, ed., *Moving Beyond Capitalism* (London: Routledge, 2016), 64–80.
3. Michael A. Lebowitz, *The Socialist Alternative* (New York: Monthly Review Press, 2010), 146–48.
4. Anatole Anton, “Public Goods as Commonstock: Notes on the Receding Commons”, in Anatole Anton, Milton Fisk, and Nancy Holmstrom, eds., *Not for Sale* (Boulder, CO: Westview, 2000), 3–40.
5. Eric Olin Wright, “The Socialist Compass”, in Wright, ed., *Envisioning Real Utopias* (London: Verso, 2010), 110–49.
6. Cliff DuRand, “The Possibility of Democratic Politics in a Globalized State”, in DuRand and Steve Martinot, eds., *Recreating Democracy in a Globalized State* (Atlanta: Clarity, 2012), 195–215.
7. Michael A. Lebowitz, *The Contradictions of “Real Socialism”* (New York: Monthly Review Press, 2012).
8. Cliff DuRand, “The Dialectic of Constituent Power and Constituted Power”, in DuRand, ed., *Moving Beyond Capitalism*, 195–99.
9. Camila Piñeiro Harnecker, “Cuba’s Cooperatives: Their Contribution to Cuba’s New Socialism”, in DuRand, ed., *Moving Beyond Capitalism*, 184–94.
10. Marcelo Vieta, “Autogestion: Prefiguring a ‘New Cooperativism’ and the ‘Labour Commons’”, in DuRand, ed., *Moving Beyond Capitalism*, 55–63.
11. Raul Castro, Report to Seventh Congress of the Cuban Communist Party, *Granma*, April 18, 2016, <http://en.granma.cu>
12. Olga Fernandez, “The Necessary Renovation of Socialist Hegemony in Cuba: Contradictions and Challenges”, in Cliff DuRand, ed., *Moving Beyond Capitalism* (London: Routledge, 2016), 179–83.
13. Cliff DuRand, “US Policy on Cuba: From Regime Change to Systemic Change”, Truthout, January 8, 2015, <http://truth-out.org>

Psáno pro *The Monthly Review* (překlad Vladimír Sedláček, únor 2018)